

ՅԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԴԱՐԱԴՐՈՒՄԻ ԱՄԵՆ 10
ՄԻՋԱԿ ՏԱՌԵՐԻ ՎՃԱՐՆ Է 1
ԿՈՊԵԿ
ՅԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԴԱՐԱԴՐՈՒՄԻ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ
ԵՆ ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՆ ՕՏԱՐ ԼԵՃՈՒՆԵՐՈՎ:

ՄԵՂՈՒԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԴԱՐԱԴՐՈՒՄ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԵՐԿՈՒ ԱՆԳԱՄ
200 ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՆ ԵՐԿՈՒ ԱՆԳԱՄ
ՏԱՐԵԿԱՆ ԳԻՆՆ Է 3 Ռ.
ՕՏԱՐԱԿԱՆ ԳԻՆՆ ԵՆ ՈՒՂԱԿԻ
ԵՆ ՐԵԴ. ԳԱԶԵՏԻ, ՍԵՂԱ ԱՐՄԵՆԻԱ
Դ. ԹԻՆԿՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԹԻՖԼԻՑ 29 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

«Բերդուկ» մէջ յիշած էինք, որ
հարին Օծուծին վեհապետ կաթո-
ղիկոսը, համաձայն կառավարութեան
կողմէն իրեն հրահանգ տուած
էր, Կարսի առաջնորդ գերապետի
Կրկնորդիս կաթողիկոս Աղապետեանին,
որ կազմէ հոգաբարձութիւն Անիի
կեդրոնը նորոգելու մտքերով. և
ուստատեղիք անելու, միաբանք այն-
տեղ հաստատելու: Մեզ հասած
տեղեկութիւնը արդէն ցոյց են տա-
լիս, որ Անիի Լուսաւորչէ եկեղե-
ցում արդէն ժամերգութիւն լինում
է և ծէսեր կատարուին են, որով-
հետեւ իւրաքանչիւր կիւրակի թէ
Աղապետեանը արդէն շրջապէս
գիւղերից բաւական ունեւորք ա-
յցելում են այդ նուիրական տեղերին:
Ախպրայի և այլ տեղերի եկեղե-

ցիք նուիրել են Անիի սրբաւոր-
ներին զգեստներ և եկեղեցական ա-
ռիւթներ. միւրեք թիւերով մի քանի
հարուստ եկեղեցիք չեն կարող հե-
տեւել նոցա օրինակին: Հոգաբար-
ձութիւնն արդէն կազմվել է և
նուիրատուութիւնը հասարակ է և
նիւրեք աւերակների նորոգման և
պահպանութեան համար: Տարաբա-
ղիս, որ ամեն բանիւնը Հայ հո-
տանում է այդ աւերակների նշանա-
կութիւնը, որոնք Հայոց փառաւոր
անցեալի կենդանի վիտեր են իրանց
անխուս և աւերակ դրութեամբ է:
Գործա են իսկապէս Հայ ազգի ապա-
գայի երաշխաւորները լուսաւորեալ
աշխարհի առաջ առ այսօր, եթէ
ոչ մեր ներկայի գիւղ ևս չառ քիչ
լաւ վայելութիւն կարող է տալ մեր
ազգի լաւ յատկութեանց համար:
Ներկայ Հայաստանը իւր անցեալի
հակապատկերն է ներկայացնում. իւր
աղքատութեամբ, աննշան քաղաք-
ներով և գիւղերով, գեանափոր շի-

նութիւններով և իւր բնակչաց ըս-
տեղիական ծննդալ բնաւորութեամբ:
Աւերակ տրաւ անցեալի իւր հոգաբար-
ձութեամբ է վկայ, թէ Հայաս-
տան աշխարհը երբեմն աշխարհի
լուսաւոր, վաճառաշահ և հարուստ
երկրներին է եղած և կարող է
նոյն դիրքը բռնել ապագայում և
բոլորական լուսաւորութեամբ, յոգու-
միւր և այլոց: Եւ ահա՛ այս փառա-
ւոր աւերակների մեր յիշատա-
կարանների շարքում առաջին տե-
ղին են բռնում Անիի աւերակներն,
որոնք նորոգման և պահպանութեան
հոգը սրբազան պարտականութիւն
պիտի համարվի ամեն Հայի համար:
Տարաբաղիս, որ ոչ մի Հայ չի կա-
մենալ զանցաւորութեան տալ իւր
այն պարտքն և միջոց կ'ույն իւր նուիր-
ատութեամբ վերադառնալ հոգա-
բարձութեան ևս իւր պարտականու-
թիւնը ճշդութեամբ կատարելու, հո-
գաւոր իւր հսկողութեան յանձնված
աւերակների նորոգման վերայ: Մի

առանձին պարտականութիւն կայ
Անիի աւերակների վերաբերու-
թեամբ նոր Նախիջևանցուց իբրեւ
Անիի գլխաւոր գաղութականների վե-
րայ, նոքա աւերակ պարտական են
իրանց պապերի հայրենիքի պահպա-
նութեան: Յուսալի է, որ Անիի
ուստատեղեցի հոգաբարձութիւնն
անգործ չի մնալ անընդհատաբար
ստանալով նպատակ ամեն տեղի Հա-
յից:

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

Կ. Պ Օ Լ Ի Ս

Մեծապատիւ խմբագիր Տնօրէն «Մե-
ղուկ» Հայաստանի պատուական հանդիս-
տ է ր
Խմբագիր Հնորդ Ընկ. Երանգայ

յոգուած հրատարակել Ձեր պա-
տուական թերթին մէջ, և կատարել
Հայ ազգական մի բաղձանքը, որ է
զրգիւ մի տալ իրական սեռին իւր
պարտուց կատարման ձեռնարկելու:

ՀԱՅՈՒՆԻՔ ՌՈՒՄԻՈՑ

Իհարկ է յայտնի է Ձեզ թէ Հա-
յաստանի մէջ վարժարաններ հաս-
տատուել նպատակաւ բնակութեան
ներ հիմնեցին Հայեր, որոց գլխաւոր-
ներն են Կարոցաւորացի—Արեւիկեանը,
Արարատեանը, Կիլիկիեանը և այլն.
սակայն որքան ցաւ էր ինձ տեսնել
որ այդ ընկերութեանց մէջ իգա-
կան սեռը մաս մի չունէր: Արական
սեռը ողի առած էր, և մեք կը նշն-
ջէինք տակաւին, բոլոր ազգային յա-
ստատեղեցիներ ընթացք կը կա-
սէր, զի ինչպէս կրնայ յառաջ ըն-
թանալ այն կառքը, որը անհետնէ
մին կը սլանայ և միւսն յետ կը
մնայ. ուստի բարոյական անկարգու-
թիւն մի կարտադրի, և ոչ այլ ինչ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՒՈՒՆԱԿԱՆ

Ազգային վկայանքութիւն. հեղ. Պերճի Պո-
շտանի Առաջնորդից
Թիֆլիզ. 1878.

(Հարուստ և ունեւոր)

Միմէն կաթողիկոսին մենք պատա-
հում ենք «Կառավարչութիւն» մէջ այն ժա-
մանակ երբ «մի կողմից Հայոց ազգի
կրած անտանելի նեղութիւնները, Պար-
սից լուսնի և կառավարչութեան բար-
բառու վարժանքը, միւս կողմից ծերու-
թիւնը սկսել էին ազգի նորա ֆիզի-
քական դրութեան վերաբեր» (Եր.
229) և բայց պատմութիւնը և նոյն իսկ
«Կառավարչութիւն» մեզ լաւ ծանօթացնում
է երջանկալիքաւոր Հայաստանի հետ թէ
նա ի՞նչ է եղել և ինչպէս է արել: Այն
մարդկանց, որոնք մեր եկեղեցւոյն մէջ
կըրտականութիւն են տեսնում, խոր-
հուրդ կ'ուայն, ուղարկութեամբ քննել
Միմէն կաթողիկոսին նոյն իսկ «Կառա-
վարչութիւն» մէջ: «Նոքա այնտեղ կ'տեսնե-
ին թէ ինչպէս ընդհանուր Հայոց ծայ-
րագոյն Պարսիկից կաթողիկոսը զա-
ղուած է իւր ժողովրդով, նորա հոգե-
րով ու մտածմունքներով, թէ նա ինչ
չարաբաններ և նեղութիւններ է յան-
ձն առնում իւր հոտի բարեկեցութեան
համար, թէ նա ինչպէս իւր բարձրու-
թիւնից խնայարժու է ինչու է մինչև
խեղճ գիւղացու աղքատիկ խցիկը, լուս-
նորա ցաւն ու դարձը, օրնում, յորդ-
րում և քաղաքներում նորանց: Հայ հո-
գեւորականը սկսեալ կաթողիկոսից մին-
չև յետին, սարկաւազը, ժողովրդական
են, նոքա միմեանցից զանազանութեամբ

են իրանց պաշտօնավարութեան ժամա-
նակ միմիայն և հայ ժողովրդը այնքան
ծանօթ է մեր եկեղեցւոյ այդ ոգւոյն և
սկզբունքին հետ, որ երբ նա տեսնում
է մի հոգեւորականին որ ինչը իրան
բարձր է բռնում ժողովրդից, սկսում է
նորան առել, չէ սիրում նորան: Եթէ
մենք պատահում ենք ժամանակ առ ժա-
մանակ և տեղ տեղ կաթողիկոսներին,
առաջնորդներին, յաջորդներին որոնք
կամենում են մարմնաւոր պոլիպոսական
իշխանութեան ներկայացուցիչների գե-
րեւ կատարել, չը պէտք է զայնակեցնե-
մենք ուղեւոր է հասկանալ որ այդպիսի-
ներն աղիտութիւնը մի կողմից, արտա-
քին զարգացականութիւնը և ճշգրտ-
միւս կողմից հարկաւորում են պոլիպոս-
ներին մտանալ իրանց հայկական եկե-
ղեցւոյն սպասաւոր լինելները: «Նոր
և արուեստական է այն գաղափարը թէ
հոգեւոր իշխանութիւնը կայ հա-
յոց մէջ: Մի գերբնասանք մէջ իւրա-
քանչիւր անպատճառ իւր պարտքը
և իրաւունքը: Հայ ազգը կազմող դաս-
կարգերը ոչինչ իշխանութիւն չունին մի-
մեանց վրայ, նոքա ունին փոխադարձ
պարտքեր և իրաւունքներ առ միմեանս:
Հայկական եկեղեցւոյ ոգւոյն համեմատ
կաթողիկոսը պարտաւոր է իւր իրաւունք
միւս ժողովրդի ձայնը և պատմել նորա կե-
ղեքող վարդապետին և նորան «գաւա-
րութեան քիչ» (Եր. 164) օրովհետեւ այդ
վարդապետները, կաթողիկոսները, յա-
ջորդներն ու առաջնորդները, որ չըբնա-
ւոր ժողովրդեան մէջ, էջմիածնի ազնու-
ն երբ չեն, նոքա ժողովրդեան մէջ ապ-
րում են, պաշտօն են վարում ոչ թէ ի-
րանց կամ էջմիածնի համար, այլ նոյն
իսկ ժողովրդեան համար: Այդ սկզբ-
ունքին է պարտական էջմիածնին որ
մինչև այսօր էլ հայ ժողովրդը ամէն
աշխարհից, ամէն քաղաքից և ամէն

գիւղից գոնդագոնդ գիւղում է դէպի
էջմիածնի և իւր արեւուն քրտնքով վառ-
տակած կապելը առատաբար նուիրում:
Աւերակ էր կ'լինէր որ էջմիածնի միաբա-
նութիւնը փոխանակ կատարներին հետ
«ցեղի, ցեղի» փամփոք, փամփոք, փամփոք,
փոսն փշի, փշի փշի» (Եր. 244) անհու-
աշխատէր հասկանալ իւր դիրքը, իւր նը-
շանկութիւնը, ապա թէ ոչ հեռագիւղ
նշանկութիւնից և յարկից կը ընկնին
նորա խօսքերը թէ «Աստուածային օր-
նութիւնն եղիցի ձեր վերայ, ձեր դեր-
պատանի վերայ, Աստուած ի փառս
իւրում ընկալի ձեր ունեւոր, հայր Ա-
րարածու մատաղն եղիցի ձեր գոհարե-
րութիւնը» (Եր. 214): Այս դժուարութեամբ
եւ դէպի «Ներքալ» Պ. Պաշտանցը
ուրում է անպատճառ ապացուցանել որ
Ներքալ կաթողիկոսը հենց ծնած օրից
վերին աստիճանի ազգաւոր է եղել, թէ
նա իւր մանկութեան օրերից աստուծո
էղել այն միաբանութիւնը, որի վրայ իշ-
խող դասնաւոր վերջերում, այնքան յե-
ղափոխութիւնների ենթարկեց նորան,
թէ նա իւր մանկութեան օրերում պատ-
րաստում էր նախագիւր իւր ապագայ
գործունեութեան: Յայտնի է որ շատ ե-
րեւելի կարեւր կ'լինէր դուռակի նո-
նոքա երկնային նախնի մանկութեան
ինչ որ խօսում են, ինչ որ գաղտնի են,
զարձակ երկնային են, նոքա խօսքերից
և դատողութիւններից մենք շատ անգամ
զարմանում ենք, բայց էլ զիտեք որ
նոքա երկնային նախնի «Ներքալ կաթո-
ղիկոսին այդպիսի երկնային կարող-
գիւղ կարելի է. բայց «Կառավարչութիւն»
Ներքալացու թորութեամբ մի հրէշ է, նա մի
գերբնական մանուկ է. 6-7 տարեկան ման-
կան լինում էր. Պ. Պաշտանցը այնպիսի
(«Կառավարչութիւն» 151 երեսումը

խօսքեր է գնում, կրթութեամբ և ուս-
մամբ չը զարգացած, այլ ֆիզիկական
գիւղ չը կատարելագործուած ուղեղից
նա այնպիսի դատողութիւններ է դուրս
բերում, որ ընթերցողը իւր ծիծաղը չէ
կարող բռնել. Այսպէս մենք տեսնում
ենք որ թորութեամբ ոչ թէ միմիայն մի գո-
նող և ինքնաշատ երկնային է (Եր. 149)
նա մի և նոյն ժամանակ նա և լաւ հո-
գեւոր է, որ իմանում է թէ Հերակլ
թագաւորը նորա հետ «հանաք է ա-
նում» (Եր. 151) որ նա ոչ թէ գիտէ
թէ իւր գիւղացիք ինչքան նեղութիւն և
չարչարանք են կրում պարսիկներից.
ուստի և թագաւորից օգնութիւն է խնդ-
րում, ոչ թէ ինքն իրան վրայ մեծ յոյս
է դնում, այլ և նախապատմութեամբ
կըրտաւորում է նորա խելքը
խօսքերին իրան սեպականը լինելու
մասին (Եր. 152): Բայց դեռ այդ ոչինչ:
Մի քանի տող ներքեւ (Եր. 152—153)
Թորութեամբ արդէն մի քաջ պատմական
է դառնում և գաղթականութեան մասին
այնպիսի կարծիքներ յայտնում, որոնք
20 տարի հազիւ կան որ հազիւ մեր ու-
սումնականների մէջ սկսել է արժարծու-
ել: Գաղթականութեան մասին համա-
նըման կարծիքներ Միմէն կաթողիկոսի
(Եր. 141—142) կողմից յայտնելը դեռ
կատարել է, որ մնաց 6—7 տարեկան
173—181 երեսներ և տեսեք թէ և
րիւսաւորութիւնը և չափազանցութիւնը
ինչ աստիճան բռնանում են «Կառա-
վարչութիւն» հեղինակի վերայ:
Թորութեամբ ճիշդ կ'ըրպով ըմբռնում է
Թորութեամբ 6—7 տարեկան է, 174 երեսու-
մը 8—9 տարեկան իսկ 196 երեսումը
7—8 տարեկան: Տղաբարկան սխալ
կարող է լինել այս:

Երեւելի նշանակութիւնը և նա նորան
«բայց չէ կենում, չէ, չէ, չէ» (Եր. 178).
վարդապետների խօսքերը նրա աչքին
հաւանքին են (Եր. 187) նա հասկանում
է որ վարդապետների չաղութիւնը ան-
բնական է, թէ նոքա ոչ թէ չաղ են,
այլ ուռած, թէ առողջ հոգին առողջ
մարմնում կ'լինի միմիայն (Եր. 179), թէ
նա արդէն հասկացել է որ բոլոր վանքի
մէջ իւր պաշտօնին յարմար և արժա-
նաւոր միմիայն կաթողիկոսն է (Եր.
232) թէ «անբանները գերեզմաններումն
են, թէ մարդ ծնել է աշխատելու, չար-
չարութեւն և իւր ծակափոր քրտնքով իւր
հացը ճարելու, թէ նորան մի բան չառ-
ատելի է թուում, որ էջմիածնի միա-
բանները վատ աչքով են նայում այդ
պարտականութեան (քրտնքով իրանց
հացը ճարելու), ժամ ու սեղանատուն
գնալուց աւելի գործ չունին» (Եր. 232).
թէ ինչպէս նորա արարչ բարեկեցիկ
իւր անկանջին էլ էր հասնում (Եր.
22): Եւ իսկ կաթողիկոսի և խանի խո-
սակցութիւնը, թէ որքան աղեղնութիւն
է արել նորա վերայ կաթողիկոսի մա-
հուր է նա խօսում օրն չարկաւոր էր
պտուել, պապեման, քիչ է բան ենք
կ'որցրել, որ քո ուսն տան էր» (Եր.
241): Անցնում են մի քանի տարիներ
և Թորութեամբ արդէն բնական գիտութիւն-
ները կուլ է տուել և զարգացական-աղ-
տական գիտել է անուամբ 10—12
տարեկան (Եր. 253) երեւելի կամ չառ-
չառ 14—15 տարեկան երկտաւորը զը-
պիրը իմանում է (այսինքն որ Ս. Գևոր-
գիւսն ճանաչում այն ժամանակ չիար,
այս թէ ոչ հայերն էլ իրանց Կաթողի-
կոսի և Բիւսիսիսի կոսնեանային) որ
էջմիածնի ջերմային յատկութիւնը ջրե-
կեւն և օդն ու կլիման զովանեւում,
բարեւորութեւն և վանքի եկամուտը տա-
նա:

Կան. յոր.

ձան քաղաքացիները փոխադրվեց և Գարաշիւազի թղթախաղի կանաչ սեղանը տեղւոյս կուգը. բացուեցին և բացվում են դպրոցները. եկել և դալիս են ուսուցիչներ, մի բան թէ անփոխու է, այդ թանկութիւնն է, որ ծայրայեղութեան էր հասած «Մշակի» մէջ «սովը Երևանում» վերնագրով առաջնորդող յօդուածում, որ սարսափեց առաջին անգամից քաղաքացիներին, բայց երբ իմացան որ հեղինակը Գ. Ա. . . . զբոսն է մի փոքր միսթարվեցին, ուրովհետև մինչև անգամ Երևանցիք էլ իմացել են վերջապէս, որ Գ. Ա. . . . ի լուսն 40 փութ իւղ ունի:

Քաղաքաբնակիչների ամեն դասակարգի խօսակցութեան նիւթերը Երևանում իբր այս տարի, բայց կարծեմ ապագայ տարուն թողած բացուելի դասական գիմնադիւնի մասին է. հոգեւոր դպրանոցի հոգաբարձութեան և տեսչութեան մէջ տեղի ունեցած վիճարկումը թիւնների մասին, որ մի քանիսը անգոյնում են հոգաբարձութեան անդամներից մէկի պահանջները տեսչից: Խօսում են նոյնպէս սեմինարիայի այս տարուայ ճիշտութեամբ ժողոված մանկավարժների մասին, խօսում են թանկութեան, ջրերի պակասութեան մասին և՛ այլն և՛ այլն:

Վերը յիշուած խօսակցութիւններին մինչև—այն է դպրանոցի հոգաբարձութեան և տեսչի մէջ տեղի ունեցած վիճարկումը թիւնները—աւելի գրաւած են հասարակութեան ուշադրութիւնը, որի մասին շատ ճիշտ են եղել «Մեղուի» չգիտեմ որ համարի մեր նամակի գուշակութիւնները: Յոյս կայ, որ հոգաբարձութեան և հոգեւոր իշխանութեան խոհանարարութիւնը թող չի տալ որ մի վտանգ ծագի դպրանոցին:

Մենք մոռացանք հասարակութեան խօսակցութիւնների և մինչև, որ նոյնպէս արժանի է հետաքրքրութեան, որ գրաւում է շատերի ուշադրութիւնը, այդ տեղւոյս Գայիանեան հայ օրիորդաց դպրոցի ծրարականների շարքից միջնակարգ դպրանոցների արտօնութիւնը ստանալն է, նոյն դպրոցի վարչութեան խնդիրն համաձայն էմիլիանայ Սիւրիի հրամանով, որի յաջողութեան մասին դպրոցի վարչութիւնը ոչ պակաս շնորհակալ պիտի լինի տեղւոյս բարձր սրբազան Առաջնորդի Նորին Վեհափառութեան ուղղած միջնորդական յայտարարութեան համար, որ հաստիք ցանկալի նպատակին, Նորին Վեհափառութեան քաղցր հաճութիւնը ստանալով Սիւրիի միջոցաւ:

Շնորհաւորում ենք Գայիանեան դպրոցի միջնակարգ լինելը, շնորհաւորում ենք նրա հոգաբարձութեան աշխատութիւնը, շնորհաւորում ենք և նորա անձնուէր հայր տեսուչ Սիւրիանցի յաջողութիւնը, ցանկալով տեսնել նոյա աշխատութիւնները պարտաւոր, ցանկութիւնները կատարուած, որովհետև երբեմն ճիշտ և տարեկան 300—500 մանկթով կառավարվող դպրոցը այսօր ունի տարեկան մօտ 4000 եկամուտ և այս տարեկան նոր և մանկավարժու-

թեան տեղեակ ուսուցիչներ: Ախոս, որ չ'յաջողվեց բանալ երրորդ դաստիարակ, Երևանցիների աւելորդապաշտութեան պատճառաւ, որ չ'համաձայնեցին թողնել իրանց սրբոց մի տարի ևս հասակի մեծութիւնը պատճառ բերելով: Այդ մնաց երեւ առաջիկայ տարուն:

Վ. Ա. Գ. ՈՒԼԻՍ
(Թղթակցութեան ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆՆԻ՞ ԼԵՒԷ ԼԵՒԷ)

Փառք Աստուծոյ, վերջապէս երկար և անտանելի շաբաթից յետոյ, կարծես Աստուծո՞ք զթաց մեզ վերայ, ուղարկելով փոքր ինչ հով. քամի, աշնանային օրերը արդէն սկսեցին և մեզանում:

Այսօր սուրբ Քրիստոսովոր եկեղեցու քահանայն անվարդաւորելի հեռանում է այստեղից, թէ ինչ է քահանայի հեռանալու պատճառը, այժմ մի օրոշ բան չեմ կարող ասել: Գուցէ ինչպէս քահանայի, նոյնպէս և եկեղեցու մասին առիթ կ'ունենամ մի օր աւելի մանրամասն արար խօսելու . . .

Մասնավորով, — որ հէնց ընտրուած է նոր քահանայ գանձուհի — ուշադրութիւնը դարձնում ենք յիշեալ հարցի վերայ. թող փոքր ինչ աշխատութիւն յանձն առնէ գտնել շուտով մի լաւ քահանայ, որպէս զի մեր բարեպաշտ ժողովուրդը մանաւանդ կանաքը երկար ժամանակ առանց եկեղեցու մնալով, Հեռանան նրանց. . . բայց, իմ կարծիքով, հարկաւոր էր անշուշտ նորը գտնել և ապա հնին արձակել . . . մախլաս . . .

Ինչպէս շրջակայ գիւղերում, նոյնպէս և մեզանում ջրի սակաւութիւնը քանի գնում զգալի է դառնում: Ագուլիսի փոքրիկ գետակը անգոր է ագուլիցու ծարաւը յաղեցնելու համար: Բայց էլ մեզանում, ուրիշ տեղերի հետ համեմատելով, շնորհիւ մեր տանուէրի կարգաւորութեան շատ և շատ լաւ: Այստարի ամեն տեսակ պտուղներ առատ և մեղանում, խաղողը բոլորովն ազատ է հիւանդութիւնից, չոռից, ինչպէս մեզանում ասում են, որ համարի՛ թէ ամեն տարի փրկւոյնում էր խաղողը և Ագուլիցուն գետից զրկում:

Չը նոյնիով անպատմելի թանգութեան, — մեզանում ամեն բան թանգացել է, — մենք, գուցէ էլ չը նորհիւ մեր տանուէրի, ազատ ենք աւազանից, այն ինչ շրջակայ գիւղերում խաղող գողանալը և բոստան թալանելը. մի սովորական մօղայ է դարձել . . . : Հէնց անցիւններին այստեղից 5—6 հեռաւորութեամբ գտնվող Վանանդ գիւղում աւազանները մտնելին մի բոստան և բոստանչուն սպանել . . .

Լսում ենք, որ առաջիկայ սեպտեմբեր ամսի 5-ից կ'սկսեն դասաւորութիւնները մեր երկ. դպրոցներում: Այս օրերս կ'հասնեն այստեղ նոր ուսուցիչները, բայց տեսնելով—

պ. Լեւոն թիւսիկանը երեւի դեռ ևս կուշանայ:

Այս անգամ բաւականաւորով սորանով խոստանում եմ ձեզ, մեծապատիւ խմբագիր, ի՞նչ է իմ գըրութիւնը հաճելով թիւն գտանէ ձեզ մօտ, թէ ուսու. մնարանի և թէ այլ կարեւոր հարցերի մասին զրեւ ձեզ այսուհետ շուտ-շուտ նամակներ:

ՇԽՄԱՀՄՈՒԴ
(Հին-Նախնական մօտ.)
(Թղթակցութեան ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆՆԻ՞ ԼԵՒԷ ԼԵՒԷ)

«Եւս է մարդու աչքը դուրս դայ՝ քանց անուշադր ատում է առածը, Շըխմանուղի անուշը աւելի շատ դուս է եկել քանց աչքն մի քանի պատճառներով: Առաջինը 100 տան չափ հայն բնակիչ ունեցող Շխմանուղը աղանատ լինելով շատ չարութիւններ է խաղացել շրջակայ գիւղացից զլիւն. կուսներ անելով ջուրները կարելով և բազմաբանութեան պատճառով այստեղ—այստեղ այցելութիւն և բռնակցութեան տանելով. բայց ներկայումս նա ոչ աղանատէ, ոչ քանակութեամբ աչքն փող կայ գինու արաղի և կաշառի համար՝ և ոչ էլ այն եռացող արիւնն է մնացել, որ ամենայն բանում ցոյց տար իւր կաղաղակարանութիւնը և աղ քանդելու երկաթեայ նեղիւր ճիւղերը:

Քիւրքի. . . սա մի այնքան նշանակութիւն ունի Շխմանուղու համար, որ քան կրօնական թմբակները և ամբարտիւնի հրացանը ներկայիս բանակների քաղցր համար: Այս երկու գաղափարի և մեծ տղամարդի ըմբամտի հաստութեան երկաթի լծակը, քառասուն տարի առատ փող է տուել Շխմանուղու. կտորի և խաբխալէլ անգլին քանակութեամբ աղեր, — կերակրել է իրան կրօնականը: Բայց այս օր—այս բոստան այս ամենի փոխանակ մնացել է միմիայն մի քաղցր յիշատակ, մի երազական վայելչասիրութիւն և աւելի ոչինչ:

Այն ոչինչ Շխմանուղի Նրամի, Գեօղալի և Գեանի համար, բայց շատ ինչ ճիշտ իրականութիւնները գիւղացից և քաղաքացու համար: Շխմանուղու աւանդը միանգամայն դուրս է եկել ուսումնարանի և կրօնարար:

Հարստահարող-պատճառը այս է՝ որ Նախնականի և երկու գիւղերի մեծ առուն այս գիւղում է անցնում, և իսկ Շխմանուղու յանգանքը այս բանումը այդքան է, որ սա տեսնելով իւր չորացած աչքին եւ բամբակի պարեւալ արտը՝ բացում է այդ ջրից և կապում է հոցա վրա. իսկ երբ ջրակտ կամ ջրվարը դալիս են կարում և շատ անգամ ձեռնում սորան—սա սկզբումը աղանում է յետոյ հայտնում և սպանում է. քեզ ուրեմն և վաղում է դէպ քեզանքն՝ որ այս հարցումը անգործածելի մի բան է: Կուսարար. . . ըստ որում ջրի պատճառաւ կուտելով նա սովորել է կուտել և ամեն մի չնչին բանում ևս, նա նման մի վերաւորած անգամի տիւրջ, որին երբ մեծենում է ըմբիւր՝ սա իսկոյն աղաղակ է քարձրացնում դեռ ևս չըխառնած իւր վերքը:

Բայց ինչ կուտարար և հարստահարող ասելը Շխմանուղու, երբ այս տարի ընդհանուր երաշխութեան պատճառով զուրկ է մնացել տարուայ պաշար ցոյցներից և այլ արմատներներից, երբ չորանում է և այլին և բամբակի բերքը՝ որով պիտի լցուցանէ իւր աղաւ-

տիկ կենսական պէտքերը և իւր ու ընտանեայ մեղիւթիւնը ծածկել, կամ մի քանի բուրլի պատասխել իւր գոտիի ծայրումը, որ հոկտեմբերին հարկաւորվին ներկայացնելով՝ աղաղակ իւր թիւնները նորա մտքակերպը:

Կարօտութեան և քաղցի սովորմունքը մեծ է. ով որ չէ փորձել նա միայն սառն կ'պահանջի ամենիցը լինել հաշտ ու արդար և հանգիստ ամեն բանում, կարօտութեան համար է, որ շատերը զիմում են սարսափելի գործերի և անբարոյականութեան. կարօտութեան համար է, որ այժմ Շխմանուղի կուտարար անունն է ծառանդել, բայց իսկապէս ասած շատ անգամ օտարները և զխաւորապէս քաղաքի թուրք ազգաբնակիչներն է պատճառ տալիս Շըխմանուղու կուտ և անբարոյականութեան բարձրացնելու:

Ան մի երկու դէպք ընթերցողներին բարի դատողութեան համար: Ջուրը շատ նուազ է այս տարի և շատ այգիք են չորանում և չորացել: Ջրակտի համար այս փոխանակ ձգնաժամ լինելու, աւելի եկամտաւ ժամ է դարձել: Նա ստանում է ուժիկ տարէն կարծեմ 800 մանէթ (ծառաներին զլուսն էւսմ ջրը վար ջուկ է.) ունի անգլին քանակութեամբ բոստան, որը 1000րով է տուած և անխափան ջրով է. ունի և առատ աշահաւորներ, բայց միշտ և միշտ կը տանէ, որ դանաղան ձիւարներով դէպի Շխմանուղ կապի՝ կոզակ և եռավու է բերում. բերում—և զալիս են և սովորականութեան պրիստաներ (սրնցից չորս և հինգն էլ թուրքեր են): Այս բոլորը նախ և առաջ Շխմանուղ են մտնում իւրեանց հրամանի գործիւնը կամենում են այստեղ ցոյց տալ: Յոյց են տալիս, որ քաղաքը ամենին ջուր չէ գնում, ժողովուրդը բողբոլում է և այլն: Բայց բանն այն է՝ որ այդ պարտնեքը ժողովուրդի հոգումը չեն, այլ իւրեանց կամ բարեկամների այգիքն են կամենում ջրել, իսկ այդ գործը կատարելու համար իւրեանց միանամարտութիւնը Շխմանուղու հետ են սկսում. կոզակին և եռավուին հրամայում է, որ մարտիկ կորեկում անեն ժողոված Շխմանուղուց զլիւն: Շխմանուղին թէ և հայի սեփական նախանձով չէ կամենում իւր ընկերի բարիքը, բայց այսպիսի դէպքումը նա ընազգամբ, թէ մի բարի սովորութեամբ աղաւտ երամի պէս հաւաքվում է. դուս և՛ գոչ է բարձրացնում, ընդլիմանում է, և երբեմն (և թէ տեղն է ձգում) փոխաբէն մի երկուսն էլ լինն է հասցնում . . .

Եւ անհ ձայն է տարածվում, որ Շըխմանուղին աշխարհ քանցեց՝ ապստամբութիւն բարձրացրեց՝ պրիստաւ ձեռնեց և քաղաքը զորացնում է:

Երկու ամիս առաջ մի պրիստաւի օրդի կէս պրիստաւ, որ հսկում է որպէս թէ քաղաքի և բաղարի բարեկարգութեանց վրա, քաղաքում հանդիպում է մի երկու Շխմանուղու, որոնք մի խանութի առաջ բան առնելու միջոցին կուտ են ունենում խանութատէր թուրքի հետ՝ փողը ստանալու և չը ստանալու մասին: Աղայ պրիստաւը մէջ մըտնելով հրամայում է ձեռնել հային: Այս միջոցին քաղաքի թուրքերը յարձակվում են և սատակ մուտանդութեամբ լաւ բարդում են Շխմանուղուն և նորան պաշտպանութեան եկողներին: Հաղիւ աղաւտում են կիսամահ Շխմանուղուց և հիւանդանոց տանում, իսկ բողբոլն և այս մասին կարգադրութիւնը դեռ մնում է անգործադրելի: Այս պատանին չ'բաւականացած այս քանովը մի անգամ ջրի պատճառով ևս սուր հանած հրամայում է կուտել և սպանել հայերին, ասելով որ ինքն է պատասխանատու:

Ինչ անել Շխմանուղին հարցնում ենք: Պատանի աղայ, որտեղից էք շնորհ բերել դուք, և քանի հայեր ստեղծեցիք, որոնց այժմ կուտել էք հրա-

մայում . . . միթէ կամենում էք Ռուսաց կայսրութեան մէջ մի քաղաքացու պետ և հրամանատար լինել: Ի՞նչ է ստորագրել ձեր պաշտօնագրի տակը և ձեզ այդպիսի խօսքեր թելադրել: Եթէ ևս լինի քո հայրը՝ կամ իշխանը՝ ապա մի երկու ապստակ զարկելով՝ կ'իջատէի քեզ, նախ ծառայել և ապա հրամայել սովորել, բայց այդպիսի բառեր երբեք բերանից չ'հանել, գոնէ՝ խաներից համատեղել սովորել . . .

Թուրքերի ազգային նախանձը առանց դորան էլ մոլեւանդութեան հասաւ և անցնում է չափը, ջանցած մի ամիս, մի այլ 3—4 պրիստաւ է զալիս և դարձեալ Շխմանուղուց ձեռնում . . . Շըխմանուղին այս անգամ լոկ հայհոյաբանութեամբ և քաղաքագիտական խօսքերով է բաւականանում և անգաղաքաշտ Ջ. աղային իւր բերող խորանակ ջրակտի հետ ձանապարհ ձգում: Այժմ թուրքերի ատելութիւնը և մոլեւանդութիւնը ծայրահեղութեան է հասել, ինչ որ հրապարակաւ էր գործվում փոխվել է զաղախի գործունէութեան—դաւաճանութեան: Յուլիսի 12ին «Ջրէնդ» կոչումով դաշտի վրա՝ որ կալուած է մի թուրք ընդի, մի Նախնական հայ պաշտօնիկ և մի Շխմանուղի բանալի, սպանվում է մի պատանի թուրք՝ դեռ անպատ ռճագործներից: Նախնականի թուրքերը—զխաւորապէս պրիստաւ աղբը Շխմանուղին տէրտէրի վրայ են բարձրում այս յանցանքը «Շխմանուղի քէչիչ էլիքի» կրկնելով: Բայց բարեբաղդաբար Շխմանուղի քէչիչը (որ մի երկուստարդ խղճմտանքաւոր և բաւական զարգացած մարդ է) այդ իսկ օրերումը գիշեր ցերեկ բազմաթիւ գիւղայիններով ու ջրվարներով շրջապատուած է լինում: Սրանից մի շաբաթ յետոյ դարձեալ կրկնվում է այսպիսի մի սպանութիւն, (որի գործողը ասում են բռնուած է). դարձեալ քէչիչ վրա են խօսում և դատում Նախնականի մուսուլմանները: Մէկ միւսականի միջոց, որ դարձեալ պրիստաւ է մեր իսկ ներկայութեամբ ընդիչի ականջին չ'չնչում էր «Вино вино, и в нем городе горюет»:

Այն պրիստաւ աղայ ամբողջ քաղաքը զիւնէ, որ քէչիչը այդպիսի բան չի անել, բայց թուրքերը և զխաւորապէս դուք կ'ցանկալէք որ հայ քահանայ հատուէր այդ հարցումը, ըստ որում ձեր հաշուովը նա է պարագայն Շխմանուղի և նոյա արած ընդդիմաբանութեան և բողբոլներին ուրեմն վրէժ:

Լաւ . . . վրէժ, բայց կարծում եմ (նրեցեք) որ այս գիշերուայ 5—600 ոչխարներ Շխմանուղուց այգիքը թափելը, խաղողները գողանալը և փաշանելը (որը և բռնուած են), սա բարեմիտ թուրքերից գործը և դառը պէտք է լինի, որ այսպիսով մի խուլութիւն և նոր փոթորիկ բարձրացնէք և հայերին զրպարտէք: Չէ աղայ թուրքեր և թուրք պրիստաւներ զուր բարեկարգութեան պաշտօնայ չ'էք կարող լինել, այժմ այդպէս չեն պաշտօն վարում: Տաճկաստանի քրդերի ընթացքը այստեղ չի կարելի փոխադրել. կ'օրը և ազգային մուտանդութիւնը գործ չունին պաշտօնի և դրա քաղաքական մէջ . . . հասկանում էք:

Ն. Պ. Պ. Պ.
(Թղթակցութեան ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆՆԻ՞ ԼԵՒԷ ԼԵՒԷ)

Ղարաբաղու վիճակի հայոց հոգեւոր դպրոցների մեծ պ. թիւական վերատեսուչ, Յ. Տէր—Ղրդեղորեանի գրաւոր հրաւերանայ համաձայն այսօր մի քանի օր է ինչ գտնվում եմ ևս Սիւնեաց աշխարհի Գ. ի դ ա կ դատուի Հաղ-

